

สภาพองค์ความรู้ของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (State of Knowledge of Social Network Concept)

นำเสนอเมื่อ : 22 ธ.ค. 2551

แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network Concept) มีพัฒนาการมาจากพื้นฐานของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) โดยมีนักคิดคนสำคัญ คือ Richard Emerson ซึ่งต่อยอดความคิดมาจาก George C. Homans โดยมีฐานคติ (Assumption) คือ ในเครือข่ายสังคม จะประกอบไปด้วยบุคคลหรือตัวแสดง (Actor) ที่มีความสัมพันธ์ (Relation) ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ของแต่ละคนหรือความสัมพันธ์มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนนั้นมีได้มีเพียงบทบาทเดียว หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีของการแลกเปลี่ยน เพราะบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวังในสังคม หรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างความสัมพันธ์ ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ

ในปัจจุบันสภาพองค์ความรู้ของแนวคิดนี้ได้ถูกใช้ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis) การสร้างตัวตนของเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเชิงบูรณาการ (Integrated Exchange Forming) รวมไปถึงการศึกษาอำนาจและการพึ่งพา (Power and Dependence) ภายในเครือข่าย

บทนำ (Introduction)

เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าในสาขาวิชาสังคมวิทยา (Sociology) มีแนวคิดและทฤษฎีจำนวนมากที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์สังคม บางทฤษฎีเติบโตและพัฒนามาเป็นทฤษฎีกระแสหลัก (Main Stream Theory) ที่เป็นกรอบคิดอันทรงอิทธิพลอย่างยาวนานหลายทศวรรษ อันได้แก่ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Theory) บางทฤษฎีก่อตัวจากแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีอื่น เช่น ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) บางทฤษฎีเกิดจากความพยายามในการเติมเต็มช่องว่างของทฤษฎีอื่น เช่น ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) และทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) บางทฤษฎีเติบโตจากการวิพากษ์ (Critique) ทฤษฎีกระแสหลัก ทำให้เกิดเป็นทฤษฎีทางเลือก (Alternative Theory) เช่น ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) และกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theories) เป็นต้นว่า แนวคิดอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (Culture Industry) ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ต (Frankfurt School) แนวคิดหลังโครงสร้างนิยม (Post-Structuralism) โดยการนำของ Roland Barthes ปรัชญาการรื้อสร้าง (Deconstruction) ของ Jacques Derrida ตลอดจนแนวคิดของกลุ่มปัญญาชนแนวหลังทันสมัย (Postmodern) ที่ปฏิเสธการครอบงำของแนวคิดหลัก เช่น การปฏิเสธแนวคิดแบบทวิลักษณ์ (Anti-Dualism) ของ Michel Foucault หรือการเรียกร้องให้ชาวทกรรรมเล็ก (Little Narrative) เป็นยุทธวิธีที่ตอบโต้ว่าทกรรรมหลัก (Grand Narrative) ที่ครอบงำสังคม ของ Jean François Lyotard และการวิพากษ์สื่อในฐานะผู้สร้าง ภาพเสมือนจริง (Simulacra) ที่เหมือนจริงมาก (Hyper Reality) ของ Jean Baudrillard หรือแม้แตการสร้างตำแหน่งกึ่งกลางระหว่างโครงสร้าง (Structure) กับผู้กระทำ (Agency) โดยแนวคิด Structuration Theory ของ Anthony Giddens ขณะเดียวกันก็มีนักทฤษฎีที่ตอบโต้แนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ว่าเราสามารถสร้างทฤษฎีสากลเกี่ยวกับโลกทางสังคมได้ ช่วยให้เราสามารถกำหนดรูปแบบของโลกได้มากและดียิ่งขึ้น เช่น Jurgen Habermas ที่นำเสนอแนวคิดประชาธิปไตยและพื้นที่สาธารณะ (Democracy and the Public Sphere), Ulrich Beck ที่เสนอแนวคิดสังคมแห่งความเสี่ยง (Risk Society), Manuel Castell กับแนวคิดเศรษฐกิจเครือข่าย (Network Economy) รวมไปถึง Anthony Giddens กับแนวคิดการใคร่ครวญ/สะท้อนคิดทางสังคม (Social Reflexivity) เพื่อนำไปใช้ในชีวิตของพวกเขา

สาเหตุที่ทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่มีความหลากหลายดังกล่าว อาจเป็นผลมาจากความแตกต่างกันของฐานคติ (Assumption) และบริบท (Context) แวดล้อมของการก่อเกิดแนวคิดทฤษฎีนั้นๆ รวมไปถึงการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และเปลี่ยนแปลงของบรรดาทฤษฎี ล้วนแต่เกิดจากวิวัฒนาการทางความคิดที่แสดงบทบาทออกมาในหลายรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถกเถียง (Argument) และแสดงข้อโต้แย้ง (Debate) ในจุดยืนของตนต่อทฤษฎีอื่น รวมถึงความพยายามในการเติมเต็ม (Fill-Full) ช่องว่างหรือจุดจุดอ่อนของทฤษฎีอื่นๆ ซึ่งบางคนอาจมองว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายในแวดวงสังคมวิทยา แต่ผู้เขียนกลับหาคิดเช่นนั้นไม่ เพราะผู้เขียนคิดว่าถกเถียง หรือโต้แย้งต่างๆ บนพื้นฐานของหลักเหตุผล และการลบล้างความคิดเก่าด้วยความคิดใหม่ที่ดีกว่า ย่อมเป็นหนทางสร้างสรรค์สังคมให้เจริญงอกงามมากยิ่งขึ้น ดังเช่นตัวอย่างของการก่อสร้างตัวตนของแนวคิดทางสังคมวิทยาหนึ่ง ซึ่งเป็นแนวคิดที่ช่วยเติมเต็มแนวคิดและทฤษฎีเดิมใหม่มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น นั่นคือ แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network)

บทความนี้ เป็นการนำเสนอสถานภาพองค์ความรู้ (State of Knowledge) ของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม โดยแบ่งการนำเสนอเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย พัฒนาการของแนวคิด สาธารณศาสตร์ของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม ประโยชน์การใช้งาน และตัวอย่างการประยุกต์ใช้แนวคิดในการศึกษาวิจัย ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. พัฒนาการของแนวคิด (Concept Developing)

รากฐานของแนวคิด (Concept Root)

กล่าวได้ว่ารากฐานของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม มีที่มาจากทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) อันถือเป็นทฤษฎีมหภาค (Macro Theory) และเกาแกทฤษฎีหนึ่งของสังคมวิทยา ซึ่งนำไปใช้ในทางสังคมศาสตร์ตั้งแต่ระดับจุลภาค/ปัจเจกบุคคล (Micro Level - Individual) ไปจนถึงระดับมหภาค/สังคม (Macro Level - Society) โดยมีแหล่งกำเนิดของทฤษฎีจาก 3 แหล่ง คือ เศรษฐศาสตร์เชิงอรรถประโยชน์ (Utilitarian Economics) มานุษยวิทยาเชิงหน้าที่ (Functional Anthropology) และจิตวิทยาเชิงพฤติกรรม (Behavioral Psychology) (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2550 : 115-116) ซึ่งในที่นี้ขอนำเสนอหลักการของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน โดยสังเขป ดังนี้

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) หรืออาจเรียกในเชิงการศึกษา นโยบาย (Policy Approach) ว่าทฤษฎีทางเลือกที่มีเหตุผล (Rational Choice Theory) ประกอบขึ้นด้วยความพยายามที่จะประยุกต์หลักการตามแนวพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมวิทยา (สุเทพ สุนทรเกตุ, 2540 : 250) โดยมีฐานคติ (Assumption) ที่ว่าการกระทำระหว่างกันของบุคคลจะกระทำโดยอาศัยการโต้ตอบ ซึ่งพิจารณาจากรางวัล (Reward) กับการลงโทษ (Punishment) หรือความพอใจ (Satisfactory) กับความไม่พอใจ (Unsatisfactory) ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนการกระทำระหว่างกัน ตลอดจนการพิจารณาจากการที่ได้รับความพึงพอใจสูงสุด (กำไร) เมื่อได้ลงมือกระทำไปแล้ว (ลงทุน) และคิดว่าการกระทำหรือการตอบแทนจากผู้อื่น ทำให้ผู้กระทำมีความพอใจเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ ในมุมมองของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน ระเบียบสังคม (Social Order) ถือเป็นผลลัพธ์ที่ไม่ได้วางแผน (Unplanned Output) ของการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกของสังคม (Exchange theories view social order as the unplanned outcome of acts of exchange between members of society) (คนจาก <http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-exchangetheory.html> เมื่อวันที่ 2 กันยายน 2551)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550 : 128) ได้แบ่งประเภทของทฤษฎีแลกเปลี่ยนเป็น 2 ประเภท คือ (1) ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนระดับบุคคล (Individualistic Exchange Theory) หรือทฤษฎีการแลกเปลี่ยนเชิงพฤติกรรม (Behavioral Exchange Theory) ซึ่งพัฒนามาจากทฤษฎีจิตวิทยาเชิงพฤติกรรม (Behavioral Psychology) และ (2) ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนเชิงบูรณาการ (Integration Exchange Theory) หรือทฤษฎีการแลกเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง (Exchange Structuralism Theory) ซึ่งพัฒนามาจากทฤษฎีมานุษยวิทยาเชิงหน้าที่ (Functional Anthropology) ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนระดับบุคคลของ Homans (Individualistic Exchange Theory of George C. Homans)

George C. Homans (1967 อ้างถึงใน George Ritzer, 1992 : 291-294) ถือเป็นปฐมคิดของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน เขาได้รับอิทธิพลทางความคิดจากทฤษฎีจิตวิทยาเชิงพฤติกรรม (Behavioral Psychology) ของ B.F. Skinner โดยเขาได้เสนอแนวคิดสำคัญ คือ กระบวนการของการเสริมแรง (Process of Reinforcement) ในการอธิบายปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ โดยเสนอว่าพฤติกรรมของมนุษย์เป็นเรื่องของการมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างกัน การที่บุคคลคนหนึ่งจะแสดงพฤติกรรมอย่างไร ย่อมมีเหตุผลมาจากรางวัล (Reward) หรือ การลงโทษ (Punish) ซึ่งเป็นการเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforcement) และทางลบ (Negative Reinforcement) ตามลำดับ สิ่งที่ Homans ใช้เป็นตัวชี้วัดเพื่อสนับสนุนแนวคิดดังกล่าว คือ ปริมาณของการกระทำ (Quantity of Activity) และระดับของคุณค่าของการกระทำ (Value of Activity) การที่บุคคลจะเลือกกระทำกรอย่างใดอย่างหนึ่งในเชิงปริมาณ Homans ใช้หลักเศรษฐศาสตร์ (Principle of Economics) อธิบายว่ามนุษย์จะเลือกหนทางที่ใ้ผลกำไร (Benefit) สูงสุด ในขณะที่ระดับคุณค่านั้น Homans ใช้หลักอุปสงค์-อุปทาน (Principle of Demand and Supply) มาเชื่อมโยงกับแนวคิดทางจิตวิทยาพฤติกรรม คือ

ความพอใจ (Satisfaction) และความขาดแคลน (Deprivation)

ในผลงานชื่อ Social Behaviors : Its Elementary Forms (1964) Homans ได้นำเสนอประพจน์ระดับสูง (Higher Proposition) เพื่อเป็นข้อเสนอของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน ซึ่งอาศัยความคิดพื้นฐานทางจิตวิทยาเชิงพฤติกรรม (Behavioral Psychology) ของ B.F. Skinner จำนวน 5 ข้อเสนอ ประกอบด้วย (1) ข้อเสนอความสำเร็จ (Success Proposition) (2) ข้อเสนอตัวกระตุ้น (Stimulus Proposition) (3) ข้อเสนอคุณค่า (Value Proposition) (4) ข้อเสนอการสูญเสียความพึงพอใจ (Deprivation-Satiation Proposition) และ (5) ข้อเสนอการก้าวร้าว-ยอมรับ (Aggression-Approval Proposition) (คนจาก <http://www.sociosite.net/topics/texts/homans.php> เมื่อวันที่ 2 กันยายน 2551) ซึ่งจากข้อเสนอดังกล่าว ยิ่งสะท้อนให้เห็นได้ว่า Homans นั้นเน้นที่พฤติกรรมกระทำของปัจเจกในฐานะคู่แลกเปลี่ยน (Exchange Dyadic)

อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์พอสมควรจาก Talcott Parsons ว่าขาดความชัดเจนในเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์กับสัตว์ชั้นต่ำ ที่นำมาทำการทดลองเพื่อศึกษาพฤติกรรม รวมถึงโต้แย้งว่าหลักการทางจิตวิทยาไม่สามารถอธิบายข้อเท็จจริงทางสังคมได้ (George Ritzer, 1992 : 298) รวมถึงข้อวิจารณ์ของ Peter P. Ekeh ในประเด็นของความคับแคบของทฤษฎีของ Homans ที่มองเพียงการแลกเปลี่ยนระดับบุคคลเพียงสองคน (Dyadic Exchange) แต่กลับละเลยไม่ให้ความสำคัญต่อปทัสถาน (Norms) และค่านิยม (Values) ในการหล่อหลอมเชิงสัญลักษณ์ให้เกิดความสัมพันธ์ทางด้านการแลกเปลี่ยนต่างๆ (Peter P. Ekeh, 1974 อ้างถึงใน สุเทพ สุนทรเกสัช, 2540 : 266) นอกจากนี้ Ronald W. Toseland และ Robert F. Rivas ยังมองว่าทฤษฎีนี้มีความเป็นกลไก (Mechanic) มากจนเกินไป เพราะสันนิษฐานว่าคนเราจะใช้เหตุผลในการวิเคราะห์รางวัลที่จะได้มา และสิ่งที่จะเสียไปหรือถูกลงโทษ ก่อนจะทำการใดใดเสมอ ซึ่งอันที่จริงแล้วกระบวนการคิดจะมีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมของคนเรามากกว่า (Toseland and Rivas, 2001 : 66-67 อ้างถึงใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2549 : 111) จากข้อถ้อยทางทฤษฎีดังกล่าว จึงมีนักคิดที่นำแนวคิดของ Homans มาพัฒนาสู่การวิเคราะห์โครงสร้างที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เช่น โครงสร้างของกลุ่ม หรือสังคม ในรูปแบบของการบูรณาการ (Integration) ซึ่งนำโดยนักคิดคนสำคัญอย่าง Peter M. Blau

จุดเปลี่ยนและข้อโต้แย้ง : ทฤษฎีแลกเปลี่ยนเชิงบูรณาการ (Turning Point & Debate : Integration Exchange Theory)

Peter M. Blau (1964 อ้างถึงใน George Ritzer, 1992 : 299-300) เป็นนักทฤษฎีแลกเปลี่ยนอีกคนหนึ่งให้ความสำคัญต่อการอธิบายพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลในแง่มุมมองของสังคม ในเชิงปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด (Face to Face Interaction) แต่เขาได้พัฒนาต่อยอดทฤษฎีของ Homans โดยขยายขอบเขตให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยการผสมผสานทฤษฎีพฤติกรรมทางสังคม (Social Behavioral Theory) เขากับทฤษฎีข้อเท็จจริงทางสังคม (Social Fact Theory) เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างสังคมบนพื้นฐานของการวิเคราะห์กระบวนการทางสังคม (Social Process Analysis) ที่ควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและกลุ่มต่างๆ

จุดสนใจของ Blau อยู่ที่กระบวนการแลกเปลี่ยน (Process of Exchange) ซึ่งเป็นสิ่งชี้นำพฤติกรรมของมนุษย์และเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างปัจเจกบุคคลและกลุ่มต่างๆ Blau ได้เสนอ 4 ขั้นตอนจากการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลไปสู่โครงสร้างสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้แก่ (George Ritzer, 1992 : 300)

- ขั้นที่ 1 การแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลก่อให้เกิด...
- ขั้นที่ 2 ความแตกต่างระหว่างสถานภาพและอำนาจซึ่งก่อให้เกิด...
- ขั้นที่ 3 ความชอบธรรมและองค์กรซึ่งเป็นการหว่านเมล็ดพืชของ...
- ขั้นที่ 4 ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การแลกเปลี่ยนทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความสมัครใจของปัจเจกบุคคลที่ถูกจูงใจ (Motivation) ด้วยผลกำไรหรือรางวัลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับจากผู้อื่น ซึ่งต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างกัน การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์จึงเป็นกลไกหนึ่งการสร้างความสัมพันธ์ เป็นการพึ่งพาอาศัยกันให้เกิดความผูกพันที่ดีต่อกัน

เมื่อได้ขยายขอบเขตของทฤษฎีจากพื้นฐานทางพฤติกรรมไปสู่โครงสร้างที่มีความซับซ้อน ดังได้กล่าวมาในข้างต้นแล้ว Blau ได้ชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีพฤติกรรมทางสังคมไม่สามารถวิเคราะห์สังคมที่มีความซับซ้อนได้

แต่ต้องผสมผสานข้อเท็จจริงทางสังคมเข้าไปร่วมด้วย โดยกลไกที่เป็นตัวเชื่อมประสาน (Link) ระหว่างโครงสร้างคือ ปทัสถาน (Norms) และค่านิยม (Values) ที่มีอยู่ในสังคมนั่นเอง (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2540 : 270)

ในประเด็นของปทัสถาน (Norms) Blau ชี้ให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ทำให้การแลกเปลี่ยนทางอ้อม (Indirect Exchange) เข้าไปแทนที่การแลกเปลี่ยนโดยตรง (Direct Exchange) เช่น การที่สมาชิกของกลุ่มคนหนึ่ง (ปัจเจกบุคคล) ได้ปฏิบัติตามปทัสถานของกลุ่ม (สังคม) จึงได้รับการยอมรับจากกลุ่มส่วนรวมในพฤติกรรมนั้น นับเป็นการขยายขอบเขตจากการแลกเปลี่ยนระดับบุคคลไปสู่ระดับกลุ่มหรือสังคมโดยมีปทัสถานเป็นกลไกสำคัญ ขณะเดียวกันการแสดงพฤติกรรมตามปทัสถานของสังคมดังกล่าวยังเป็นการรักษาเสถียรภาพของสังคมนั่นเอง

ในประเด็นของค่านิยม (Values) Blau ได้ขยายขอบเขตความคิดสู่ระดับสังคมที่กว้างขวางเป็นอย่างมาก โดยนำไปสู่การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการรวมกลุ่มต่างๆ ในทรงระนาบของเขาแล้ว ค่านิยม สามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) ค่านิยมเฉพาะ (Particular Values) (2) ค่านิยมสากล (Universal Values) (3) ค่านิยมที่สร้างความชอบธรรมแก่ผู้มีอำนาจ (Values of Legitimate Authority) และ (4) ค่านิยมการเป็นฝ่ายตรงข้าม (Particular Values) (George Ritzer, 1992 : 303-304)

จากการขยายขอบเขตของทฤษฎีจากพื้นฐานการแลกเปลี่ยนเชิงพฤติกรรมตามแนวคิดของ Homans ไปสู่การทำความเข้าใจโครงสร้างที่มีความซับซ้อนของ Blau ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นความพยายามในการปรับเปลี่ยนรูปร่างของทฤษฎีเพื่อให้สอดคล้องกับการศึกษาด้านข้อเท็จจริงทางสังคม (Social Fact) ที่จำเป็นต้องได้รับการเสริมแรง (Reinforcement) ด้วยทฤษฎีระดับมหภาค (Macro Theory) และผู้ที่ก้าวเข้ามาทำหน้าที่ในการเชื่อมโยงพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล (จุลภาค) กับโครงสร้างสังคม (มหภาค) ในรูปแบบของการบูรณาการในระดับที่สูงขึ้น และมีส่วนสำคัญในการพัฒนาทฤษฎีนี้ให้มีนัยเชิงโครงสร้างมากยิ่งขึ้น นั่นคือ Richard Emerson

การเคลื่อนสู่ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนและเครือข่าย (Moved to Exchange Relationships and Networks)

ในขณะที่ George C. Homans พยายามพัฒนาความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการแลกเปลี่ยนในระดับจุลภาค (Micro Level Exchange Theory) ส่วน Peter M. Blau ได้ขยายขอบเขตความคิดสู่ระดับมหภาค (Macro Level) ที่ซับซ้อนและหลากหลาย (Complex and Variety) พร้อมทั้งผสมผสานข้อเท็จจริงทางสังคมเขาไปด้วย Richard Emerson กลับมองหาหนทางที่จะสร้างทฤษฎีการแลกเปลี่ยนในลักษณะการบูรณาการที่มากขึ้น โดยเขาได้ใช้แนวคิดเรื่องอำนาจ (Power) การใช้อำนาจ และความสมดุลเชิงอำนาจมาขยายขอบเขตของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนให้มีนัยเชิงโครงสร้าง

ในปี 1972 Emerson ได้ตีพิมพ์เรียงความ (Essay) สำคัญ 2 เรื่อง ซึ่งมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน โดยพัฒนาทฤษฎีในรูปแบบบูรณาการ ในเรียงความเรื่องแรก เขาได้ให้ความสำคัญกับพื้นฐานทางจิตวิทยาสำหรับการแลกเปลี่ยนทางสังคม (Social Exchange) ในผู้แสดงเดี่ยว (Single Actor) แต่ละคน รวมถึงความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนกับสภาพแวดล้อมของเขาด้วย ส่วนในเรียงความเรื่องที่สอง เขาได้ขยายความสนใจมาสู่การวิเคราะห์ระดับมหภาค (Macro Level) และความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนในโครงสร้างเครือข่าย (Network Structure) ในผลงานดังกล่าว Emerson ได้เสนอสามปัจจัยพื้นฐานในงานของเขา ประกอบด้วย อำนาจและการพึ่งพา (Power and Dependence) พฤติกรรมนิยม (Behaviorism) และความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relation) ซึ่งเขาถือว่าปัจจัยตัวสุดท้ายนี้ เป็นหน่วยการวิเคราะห์ (Social Relations as Units of Analysis) สำหรับงานของเขา (Emerson, 1976 : 345 คนจาก <http://www.annualreviews.org/aronline> เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2551)

สำหรับบรรดาตัวแสดง (Actors) ในทฤษฎีการแลกเปลี่ยนระดับมหภาค (Macro Level Exchange Theory) ของ Emerson อาจเป็นได้ทั้งปัจเจกบุคคล (Individuals) หรือหมู่คณะ (Collectivities) ซึ่งนับเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนามาสู่ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนและเครือข่าย (Exchange Relationships and Networks) ซึ่งปัจเจกบุคคลหรือหมู่คณะจะมีปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะของการแลกเปลี่ยนกันภายในเครือข่ายของตนเอง โดย Emerson เสนอว่าในเครือข่ายการแลกเปลี่ยนใดใด จะประกอบไปด้วย (1) โครงข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคม (Web of Social Relation) (2) ตัวแสดงที่หลากหลาย (Various Actors) ซึ่งมีโอกาสในการแลกเปลี่ยน (Exchange Opportunities) รวมถึงมีความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยน (Exchange Relations) ซึ่งกันและกัน และ (3) การแลกเปลี่ยนระดับบุคคลจะเป็นการสร้างโครงสร้างเครือข่ายเดี่ยว (Single Network Structure) (George Ritzer, 2003 : 180)

ในประเด็นของการใช้อำนาจ และความสมดุลเชิงอำนาจ Emerson ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบพึ่งพา (Power-Dependency Relations) ที่สะท้อนจากแบบแผนการพึ่งพาอาศัยระหว่างผู้คน อันเป็นพื้นฐานในการก่อกำเนิดโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับการผสมผสาน

การรวมหมู่ผู้คน หรือการจำแนกแยกแยะผู้คนเป็นกลุ่มหรือประเภท
ในขณะที่เดียวกันความสัมพันธ์ซึ่งพึ่งพาอาศัยระหว่างกันของคนในกลุ่มจะช่วยบ่มเพาะให้สมาชิกของกลุ่มมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
และช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ดังกล่าวให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลให้อำนาจของสมาชิกในกลุ่มไม่เท่าเทียมกัน
โดยหากฝ่ายหนึ่งพึ่งพาอีกฝ่ายหนึ่งมากเกินไป (Over Dependency) อำนาจก็จะไม่สมดุล (Unbalance Power)
และฝ่ายที่เป็นที่พึ่งก็จะได้เปรียบเชิงอำนาจต่ออีกฝ่ายหนึ่ง แต่ถ้ามหาคนต่างพึ่งพาอาศัยกันอย่างทัดเทียมกันแล้ว อำนาจนั้นก็สมดุล
ในทฤษฎีของ Emerson อำนาจเป็นศักยภาพในเชิงโครงสร้างที่มาจากความสัมพันธ์ที่พึ่งพาอาศัยกันระหว่างผู้กระทำด้วยกัน ส่วนการใช้อำนาจ หมายถึง
พฤติกรรมที่ใช้อำนาจดังกล่าว ในขณะที่โครงสร้างอำนาจก็เป็นสิ่งที่กำหนดแบบแผนและลักษณะของการแลกเปลี่ยน (Exchange Patterns and
Characteristics) ระหว่างผู้กระทำ (Agency) ที่มีอำนาจไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบไม่เสมอภาค (Unbalance Power
Relations) ซึ่งในที่สุดแล้วความไม่เท่าเทียมเสมอภาคดังกล่าว มักจะนำไปสู่กระบวนการที่ทำให้อำนาจมีความสมดุลมากขึ้นจากเดิม (จิราลักษณ์
จงสถิตมัน, 2549 : 111-112)

กล่าวได้ว่า คุณูปการของ Emerson คือ การเชื่อมโยง (Link) จุลภาคกับมหภาค จากแนวคิดทฤษฎีการแลกเปลี่ยน
ซึ่งเกี่ยวพันไปถึงทฤษฎีเครือข่าย (Network Theory) ดังที่ Karen Cook สาวกคนสำคัญของ Emerson ได้กล่าวไว้ว่าประเด็นสำคัญในผลงานของ
Emerson คือ โครงสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยน (Exchange Network Structure) นั่นคือศูนย์กลางการเชื่อมโยงจุลภาคกับมหภาค
ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงให้ปัจเจกบุคคลกลายเป็นกลุ่มและพัฒนาสู่การเป็นหมู่คณะที่ใหญ่ขึ้น เช่น องค์กร หรือ พรรคการเมือง (Cook, ม.ป.ป.
อ้างถึงใน George Ritzer, 2003 : 179) ผลงานของ Emerson ดังกล่าวนี้อาจมีส่วนสำคัญที่ช่วยให่วงการสังคมวิทยาในปัจจุบัน
โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดขึ้นของแนวคิด “เครือข่ายทางสังคม” (Social Network)

2. สาระสังเขปว่าด้วยแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Brief of Social Network Concept)

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network) เป็นหนึ่งในแนวคิดของศาสตร์ยุคใหม่
ซึ่งได้รับการพัฒนาจากนักคิดทางสังคมวิทยา เพื่อเป็นอีกหนทางเลือกในการใช้เป็นแนวขยายในการศึกษาสังคม
ในที่นี้ผู้เขียนขอสรุปสาระสำคัญของแนวคิดดังกล่าว ดังนี้

ฐานคติ (Assumption)

ในเครือข่ายสังคม จะประกอบไปด้วยบุคคลหรือตัวแสดง (Actor) ที่มีความสัมพันธ์ (Relation)
ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ที่แต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนนั้นมีได้มีเพียงบทบาทเดียว
หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีของการแลกเปลี่ยน
เพราะบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวังในสังคม หรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับถ่ายทอดมาเท่านั้น
แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์
ทั้งในดานวัตถุและทางดานจิตใจ

ความหมายของเครือข่ายทางสังคม (Social Network Meaning)

มีผู้ให้นิยามของคำว่า เครือข่ายทางสังคม ไว้หลายความหมาย โดยผู้เขียนขอเสนอโดยสังเขป ดังนี้

ใน Encyclopedia of Sociology (Volume 4 : S-Z Index) (1992 : 1887) ให้นิยามของ เครือข่ายทางสังคม (Social Network)
ว่าหมายถึง ปรากฏการณ์ทางสังคมในรูปแบบหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการจัดเรียงความสัมพันธ์ (Patterned Arrays of Relationship)
ระหว่างปัจเจกชน (Individual) ที่รวมกระทำการในสังคม

ขณะที่ใน The SAGE Dictionary of Sociology (2006 : 239) ให้นิยามว่า เครือข่ายทางสังคม คือ รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม
(Pattern of Social Relationship) ของปัจเจกชน (Individual) ซึ่งนักสังคมวิทยาถือว่าเป็นหน่วยวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ในการศึกษา
และใช้วิธีศึกษาโดยการสังเกต (Observation) ก่อนจะเขียนออกมาเป็นแผนที่ปฏิสัมพันธ์ (Interaction Mapping)

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2547 : 6) ให้นิยามของ เครือข่ายทางสังคม ว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย

ขณะที่ Alter และ Hage (1993 อ้างถึงในนฤมล นิราทร, 2543 : 6) กล่าวว่า เครือข่าย (Network) คือ รูปแบบทางสังคม ที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร เพื่อแลกเปลี่ยน การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียว และการรวมกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วยองค์กรจำนวนหนึ่งซึ่งมีอาณาเขตที่แน่นอนหรือไม่ก็ได้ และองค์กรเหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกัน

ส่วน Jeremy Boissevain (1974 : 22) ให้นิยามของ เครือข่ายทางสังคม ว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล โดยมีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

จากที่กล่าวมาในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า เครือข่ายทางสังคม (Social Network) หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม (Pattern of Social Relationship) ของปัจเจกบุคคล (Individual) กลุ่ม (Group) และองค์กร (Organization) ผ่านรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย ตลอดจนมีเป้าหมายร่วมกัน

ประเภทของเครือข่ายทางสังคม (Type of Social Network)

ในการจำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคม สามารถแบ่งได้ในหลายรูปแบบ โดยมีนักวิชาการหลายคนที่ได้จำแนกประเภทของเครือข่าย ซึ่งผู้เขียนขอเสนอโดยสังเขป ดังนี้

นฤมล นิราทร (2543 : 18-21) ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคม ตามมิติ 4 มิติ ดังนี้

- 1) จำแนกตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ
- 2) จำแนกตามกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม
- 3) จำแนกตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงาน เครือข่ายกลุ่มพระสงฆ์ เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก เครือข่ายสรวัดนักเรียน
- 4) จำแนกตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ ทำให้เกิดเครือข่ายใน 2 ลักษณะ คือ เครือข่ายตามแนวตั้ง คือ (1) เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นวงชั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน และ (2) เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ Martin Kilduff และ Wenpin Tsai (2003 : 4-8) ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายตามระดับของการศึกษาวิเคราะห์เครือข่าย (Network Analysis) โดย แบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ (1) เครือข่ายระดับปัจเจกบุคคล (Individual Level Network) (2) เครือข่ายระดับหน่วยธุรกิจ (Business Unit Level Network) (3) เครือข่ายระดับองค์กร (Organization Level Network) และ (4) เครือข่ายระดับอื่นๆ (Other Level Network) หรือระดับระหว่างองค์กร

อย่างไรก็ตาม แม้มิติของการจำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคมดังกล่าว จะค่อนข้างชัดเจน สามารถจำแนกประเภทได้ แต่หากพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะพบว่า บางเครือข่ายอาจมีลักษณะทับซ้อนกันอยู่ในแต่ละมิติ เช่น เครือข่ายแรงงาน มีลักษณะเป็นทั้งเครือข่ายด้านแรงงาน และเป็นเครือข่ายระดับประเทศด้วย

การสร้างเครือข่ายทางสังคม (Social Network Construct)

การสร้างเครือข่าย (Networking) หมายถึง กิจกรรมในการก่อให้เกิดกลุ่ม ซึ่งอาจเป็นกลุ่มองค์กร หรือกลุ่มบุคคล เพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดการกิจกรรม หรือการผลิตระหว่างองค์กรสมาชิก

ต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นองค์กรเครือข่าย (นฤมล นิราทร, 2543 : 8)

สำหรับเหตุผลในการสร้างเครือข่ายทางสังคมนั้น นฤมล นิราทร (2543 : 11-12) กล่าวว่า เป็นเพราะ (1) ต้องการมีเพื่อนในการทำงาน ต้องการมีหมู่ มีพวก (2) ต้องการทรัพยากรในการทำงาน (3) ต้องการรับภาระความเสี่ยงในกิจกรรมร่วมกัน (4) ต้องการความชำนาญเฉพาะด้านในการแก้ไขปัญหา (5) ต้องการประหยัด และ (6) ต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน รวมไปถึงมีปัจจัยเสริมที่เป็นเงื่อนไขสำคัญ คือ ความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

ส่วนพระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2547 : 55-58) ให้เหตุผลว่าการสร้างเครือข่ายทางสังคมเกิดจาก (1) สถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อมที่ซับซ้อน หลากหลาย และขยายตัว จนเกินความสามารถของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่ม ที่จะดำเนินการแก้ไข (2) เครือข่ายเป็นเครื่องมือหรือยุทธศาสตร์ในการสร้างพื้นที่ทางสังคม และ (3) เพื่อให้การประสานผลประโยชน์เป็นไปอย่างเท่าเทียม

จากที่กล่าวมาในข้างต้น จะเห็นได้ว่าเหตุผลสำคัญของการสร้างเครือข่ายทางสังคม คือ การมุ่งที่จะบรรลุเป้าหมายของปัจเจกบุคคล ซึ่งไม่สามารถทำได้ด้วยตนเองโดยลำพัง แต่ต้องอาศัยการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนทรัพยากร อันจะส่งผลให้สามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย อันเป็นการประสานผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม (Social Network Components)

มีนักวิชาการหรือผู้รู้ได้กำหนดองค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม ไว้หลายแนวทาง ซึ่งผู้เขียนขอเสนอโดยสังเขป ดังนี้

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2547 : 48-49) กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นเครือข่าย ประกอบด้วย (1) หน่วยชีวิตหรือสมาชิก (2) จุดมุ่งหมาย (3) การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก (4) การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน และ (5) ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543 : 36-43) กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่าย ว่ามีอยู่ 7 ประการ ประกอบด้วย (1) การรับรู้มุมมองร่วมกัน (2) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (3) การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (4) การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (5) มีกระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (6) มีการพึ่งอิงร่วมกัน และ (7) การมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งแลกเปลี่ยน

Waner (อ้างถึงในปารีชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ภูริพันธ์, 2546 : 9) กล่าวถึงองค์ประกอบของเครือข่าย โดยใช้ตัวอักษรย่อภาษาอังกฤษ คือ LINK ซึ่งประกอบด้วย (1) การเรียนรู้ (Learning) (2) การลงทุน (Investing) (3) การดูแล (Nursing) และ (4) การรักษา (Keeping)

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย

- (1) สมาชิกของเครือข่าย
- (2) มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน
- (3) การปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย
- (4) การสื่อสารภายในเครือข่าย
- (5) การมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งแลกเปลี่ยน

การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม (Social Network Analysis)

จากที่กล่าวมาในช่วงต้นจะเห็นได้ว่า แนวความคิดในเรื่องเครือข่ายทางสังคมนั้น เน้นการดำรงอยู่ของสายใยความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relation Web) ระหว่างบุคคล ที่ขยายครอบคลุมไปทั่วทั้งสังคม แต่การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมนั้น ในทางสังคมวิทยาจะเน้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายสังคมมา จะส่งผลต่อพฤติกรรมซึ่งกันและกันอย่างไร ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยเรื่องรูปแบบและลักษณะของเครือข่ายสังคมมาอธิบายพฤติกรรมของบุคคลด้วย ในเรื่องนี้ Jeremy Boissevain ได้เสนอถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่สามารถนำมาเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์เครือข่ายสังคมไว้ 4 ลักษณะด้วยกัน ดังนี้ (Boissevain, 1974 : 35-39)

1. ความสัมพันธ์อันหลากหลาย ด้วยบทบาทที่มีในสังคม : ความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Diversity of Linkage : Multiplexity) โดยลักษณะของความสัมพันธ์แบบนี้ สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีบทบาท (Role Theory) เนื่องจากในเครือข่ายทางสังคมนั้น จะประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ที่แตกต่างกันหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ โดยที่บุคคลแต่ละคนนั้นมีได้มีเพียงบทบาทเดียว หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน เช่น บทบาทของแม่ บทบาทลูก บทบาทอาจารย์ บทบาทนักศึกษา บทบาทของเพื่อน เป็นต้น ดังนั้น บุคคลสองคนอาจมีความสัมพันธ์กันได้ ทั้งในบทบาทเดียว (Single Role) หรือหลายบทบาทประกอบกัน (Multiple Roles) เรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงเดี่ยว (Uniplex or Single-Relation) และความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Multiplex or Multi-Relation) ตามลำดับ ซึ่งบทบาทแต่ละบทบาทจะมีปทัสถาน (Norms) และความคาดหวัง (Expectation) เป็นตัวชี้แนะแนวทางพฤติกรรมที่จะปฏิบัติต่อกันและกัน

2. ความสัมพันธ์ทางสังคมบนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน (Transactional Contact) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายทางสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ที่กล่าวมาในช่วงต้นของบทความนี้ เนื่องจากบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวัง (Expect Role/Functions) ในสังคม หรือตามปทัสถาน (Norms) ที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ เช่น เงินทอง สิ่งของ หรือความช่วยเหลือที่ก่อให้เกิดบุญคุณที่ต้องมีการตอบแทนกันในภายภาคหน้า โดยที่ตัวบุคคลเป็นผู้ตัดสินใจเองในการที่จะเลือก หรือมีพฤติกรรมอย่างไร หรือแลกเปลี่ยนอะไรกับอีกบุคคลหนึ่ง เช่น ความเป็นเพื่อนระหว่าง นายดำกับนายแดง อาจเป็นไปได้ทั้งในเรื่องของความรัก ความซื่อสัตย์ ความสนิทสนม การให้อภัย การให้ยืมเงินทอง แต่ทั้งคู่ก็อาจเลือกที่จะแลกเปลี่ยนในเพียงบางสิ่งบางอย่างซึ่งกันและกันเท่านั้น ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมหรือความพอใจที่จะได้จากการแลกเปลี่ยนนั้นๆ ด้วย

3. ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เท่าเทียมกันและไม่เท่าเทียมกัน (Directional Flow) ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานการแลกเปลี่ยนนั้น สามารถก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะร่วมมือกัน (Cooperative) หรือแข่งขันกัน (Competitive) ซึ่งอาจก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่สมดุล (Balance Reciprocity) และไม่สมดุลกัน (Negative Reciprocity) ขึ้น ในที่นี้หมายถึงการได้รับผลประโยชน์จากกันและกัน ทั้งในลักษณะที่เท่าเทียมกันและไม่เท่าเทียมกัน โดยฝ่ายหนึ่งอาจได้รับมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

4. ความถี่และระยะเวลาของความสัมพันธ์ (Frequency and Duration of Relationship) ความถี่ของความสัมพันธ์ (Frequency of Relationship) ถือเป็นปัจจัยที่นำไปสู่คุณภาพของความสัมพันธ์ในลักษณะการเกิดความสัมพันธ์เชิงซ้อน และในทำนองเดียวกันความถี่ของความสัมพันธ์ ก็เป็นผลเนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงซ้อน ความผูกพันและความมีอิทธิพลต่อกันและกันในด้านพฤติกรรมนั้น จึงขึ้นอยู่กับความถี่และความบ่อยครั้งของการพบปะสัมพันธ์กัน ประกอบขึ้นอยู่กับช่วงระยะเวลาของความสัมพันธ์ด้วย ยิ่งบุคคลมีความสัมพันธ์กับอีกบุคคลหนึ่งบ่อยครั้งและมีระยะเวลาของการรู้จักกันนานเพียงใด ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคน จะมีอิทธิพลกำหนดพฤติกรรมของกันและกันมากขึ้นเท่านั้น เนื่องจากความถี่และความผูกพันมาก แต่ความถี่ของความสัมพันธ์อย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอที่จะทำนายอิทธิพลของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือพฤติกรรมของบุคคลได้ เช่น หากเราเดินทางไปทำงาน และพบกับพนักงานทำความสะอาดทุกวัน ก็ไม่ได้หมายความว่าพนักงานทำความสะอาดนั้นจะมีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมของเรา ในทางตรงกันข้ามแม้ว่าเราจะไม่ได้เจอนางชายนางหนึ่งถึงสองปี แต่เราก็มีความรักให้แก่เขาและยินดีที่จะทำตามคำขอของเขา ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าระยะเวลาของการมีความสัมพันธ์กัน อาจใช้เป็นตัวชี้วัด (Indicator)

ในการทำนายอิทธิพลที่จะมีต่อพฤติกรรมของบุคคลมากกว่าความถี่ของการพบปะกัน

นอกจากลักษณะของความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายทางสังคมทั้งสี่ข้างต้น Boissevain ยังได้เสนอต่อไปอีกว่า สิ่งที่ต้องคำนึงและวิเคราะห์รวมไปด้วย คือ ลักษณะของโครงสร้างของเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย (1) ขนาดของเครือข่าย (2) ความหนาแน่นภายในเครือข่าย (3) ความเกี่ยวพันกันภายในเครือข่าย (4) ตำแหน่งของบุคคลภายในเครือข่าย และ (5) กลุ่มของความสัมพันธ์ของบุคคลในเครือข่าย

ทฤษฎีที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Related Theory)

Martin Kilduff และ Wenpin Tsai (2003 : 36-37)
ได้จำแนกกลุ่มงานวิจัยที่ใช้แนวคิดและทฤษฎีที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเครือข่ายทางสังคม เป็นพื้นฐานในการศึกษาวิจัย ซึ่งพบว่าสามารถจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีนำเข้า (Import Theories) เป็นทฤษฎีที่หยิบยืมมาจากศาสตร์สาขาอื่น เช่น คณิตศาสตร์ และจิตวิทยาสังคม ทฤษฎีที่นำมาจากคณิตศาสตร์ คือ ทฤษฎีกราฟ (Graph theory) ซึ่งเป็นพื้นฐานของการวิจัยในด้านนี้อย่างต่อเนื่อง ส่วนทฤษฎีที่นำมาจากศาสตร์สาขาจิตวิทยาสังคม ได้แก่ ทฤษฎีสมดุล (Balance Theory) และทฤษฎีการเปรียบเทียบทางสังคม (Social Comparison Theory) โดยทฤษฎีเหล่านี้ต่างมีคุณูปการต่อกระบวนการศึกษาเครือข่ายทางสังคม ในกลุ่มสังคมในรูปแบบขององค์กรต่างๆ

2. กลุ่มงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีเติบโตจากภายใน (Home-grown Theories) สามารถแบ่งได้เป็น 2 ทฤษฎีหลัก ได้แก่

(1) ทฤษฎี Heterophily Theory ซึ่งกล่าวถึงแนวคิดด้านจุดแข็งของการเกาะเกี่ยวกันอย่างหลวมๆ (The Strength of Weak Ties) และหลุมของโครงสร้าง (Structure Hole)

(2) ทฤษฎีบทบาทเชิงโครงสร้าง (Structural Role Theory) ซึ่งกล่าวถึงแนวคิดด้านความเท่าเทียมกันทางโครงสร้าง ความเหนียวแน่นในโครงสร้าง และความเท่าเทียมกันในบทบาท ซึ่งจะสามารถศึกษาให้รู้ได้ว่าผู้แสดง (Actors) ในเครือข่ายมีอิทธิพลต่อทัศนคติและพฤติกรรมของคนอื่นอย่างไร

3. กลุ่มงานวิจัยที่ส่งออก (Exportation) ได้แก่ แนวคิด เรื่อง เครือข่าย (Network) ที่เป็นผลผลิตที่สร้างผลประโยชน์ทางความรู้ให้แก่กลุ่มทฤษฎีองค์กร โดยใช้ทฤษฎีองค์กร (Organization Theories) ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์การภายในมุมมองของเครือข่ายทางสังคม และมีการศึกษาคนควากวไกลออกไปเพื่อให้เห็นศักยภาพของความสัมพันธ์อย่างสำคัญระหว่างทฤษฎีองค์กรและแนวคิดด้านเครือข่ายทางสังคม ซึ่งในภาคธุรกิจได้นำมาใช้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรในเครือข่าย และการสร้างอำนาจการต่อรองให้แก่องค์การของตน เพื่อสามารถดำเนินธุรกิจอยู่ให้ได้อำนาจการแข่งขันที่สูงมากในปัจจุบัน

จะเห็นว่ากลุ่มงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีทั้งสามกลุ่มดังกล่าว เป็นความพยายามที่จะอธิบายว่าพื้นฐานทางทฤษฎีเหล่านั้น สามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และระหว่าง องค์กรว่ามีลักษณะอย่างไร เช่น ในขณะที่ทฤษฎีนำเข้า (Import Theories) จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ (Relation) หรือปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ในระดับจุลภาค (Micro Level) ของปัจเจกบุคคลเป็นหลักนั้น ทฤษฎีที่เติบโตขึ้นจากภายใน (Home-grown Theories) กลับมุ่งเน้นที่จะดำเนินการในงานวิจัยทั้งระดับจุลภาคและมหภาค (Macro Level)

3. ประโยชน์การใช้งาน (Implementations)

กล่าวได้ว่าในปัจจุบัน องค์ความรู้ของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ได้ถูกใช้ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis) การสร้างตัวตนของเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเชิงบูรณาการ (Integrated Exchange Forming) รวมไปถึงการศึกษาอำนาจและการพึ่งพา (Power and

Dependence) ภายในเครือข่าย โดยส่วนใหญ่แล้วนักวิจัยผู้มุ่งศึกษาสังคมโดยอาศัยแนวคิดนี้มักจะเริ่มต้นจากปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ และวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อให้เห็นแบบแผน และกระบวนการทำงานของเครือข่ายเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ ทำให้ได้ร่องรอยของความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล และองค์กรที่ทำงานร่วมกันเพื่อมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกันในรูปของเครือข่ายมากขึ้น

สำหรับนักทฤษฎีเครือข่ายต่างประเทศจะให้ความสนใจต่อความเชื่อมโยงระหว่างบุคคล กลุ่ม และองค์การว่าเป็นการกระทำในลักษณะของความสัมพันธ์ระดับบุคคลขึ้นไป โครงสร้างที่เป็นรูปธรรม บทบาทในการเชื่อมโยงของโครงสร้างทางสังคมอยู่ภายใต้ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรที่มีคุณค่า ทั้งทรัพย์สิน อำนาจและข้อมูลที่แตกต่างกัน ซึ่งจะมีอยู่ในตัวปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรต่างๆ ในสังคม การแลกเปลี่ยน แบ่งปันทรัพยากรจึงเกิดขึ้นผ่านกระบวนการเครือข่าย

นอกจากนี้ Jason Ethier ได้รวบรวมแนวทางการใช้ประโยชน์แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network) สรุปได้ ดังนี้ (Ethier, 2006 ค้นจาก <http://www.ccs.neu.edu/home/perrolle/archive/Ethier-SocialNetworks.html> เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2551)

1. การใช้ความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายมนุษย์ (Knowledge of Human Networks) ในการประยุกต์กับการออกแบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ (The Design of Computer Networks) โดยเปรียบเทียบกิจกรรมการแลกเปลี่ยนของมนุษย์ในเรื่องของสารสนเทศ (Information) ความรู้ (Knowledge) ความคิด (Ideas) ตลอดจนทัศนคติ (Opinions)

2. การใช้แนวคิดเครือข่ายทางสังคม ในการวิจัยเชิงสุขภาพส่วนบุคคล (Personal Health) โดยเฉพาะประเด็นของการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมทางสังคม (Participation Social Network) ในการรักษาสุขภาพ ทั้งในระดับส่วนบุคคล ไปจนถึงชุมชน และสังคมโดยรวม

3. การใช้แนวคิดเครือข่ายทางสังคมในการวิจัยตลาด (Marketing Research) ซึ่งจะสามารถสร้างผลกำไรจำนวนมหาศาลแก่หน่วยธุรกิจ เนื่องจากการศึกษาเครือข่ายสังคม (Social Networks) และแบบแผนความสัมพันธ์ (Patterns of Relationship) จะทำให้ทราบถึงแนวทางในการพัฒนาสินค้าและบริการ เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในเครือข่ายทางสังคมนั้นๆ

4. การใช้แนวคิดเครือข่ายทางสังคมในการวิจัยชุมชนออนไลน์ (Online Community) บนระบบอินเทอร์เน็ต โดยตัวอย่างงานวิจัยที่มีชื่อเสียงและได้รับการกล่าวขวัญเป็นอย่างมาก คือ ผลการศึกษา Club Nexus ของนักวิจัยจาก Stanford University

5. ตัวอย่างการประยุกต์ใช้แนวคิดในการศึกษาวิจัย (Example of Concept Applied in Study and Research)

เพื่อให้เห็นผลผลิตภาพของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ในการศึกษาวิจัย ในเวทีวิชาการ (Academic Stage) ในปัจจุบัน ผู้เขียนจึงขอเสนอผลงานการศึกษาวิจัยทั้งของนักวิจัยชาวไทยและต่างประเทศ ซึ่งหลายหลากสาขา ดังนี้

ประชาสรรค์ แสนภักดี (2549 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษา เรื่อง การจัดการความรู้ของเครือข่ายทางสังคมเพื่อการคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ พบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ (1) การสร้างผังเครือข่าย (Network Mapping) (2) การจัดทำแผนที่ความรู้ (3) การบริหารความรู้ และ (4) การสรุปบทเรียนร่วมกันของเครือข่าย

เกษมศานต์ ชัยศิลป์ (2548 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษา เรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชน พบว่า การพัฒนาเครือข่ายมีองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ (1) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก (2) การปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน (3) การถ่ายทอดข้อมูลของเครือข่ายให้ผู้อื่นรับรู้ (4) การสรรหาบุคคลเข้าร่วม และ (5) การจัดหาทรัพยากรในการดำเนินงาน

ศิริพงษ์ บุญถูก (2544 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษา เรื่อง การศึกษาเครือข่ายทางสังคมในกิจกรรมการทอดผ้าป่าของสังคมนีฮาน พบว่า เครือข่ายทางสังคมมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการทอดผ้าป่าของสังคมนีฮาน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05

Piet Verhoeven (2008 : Abstract) ทำการศึกษา เรื่อง Who's in and who's out? Studying the Effects of Communication Management on Social Cohesion โดยมีเป้าหมายที่จะศึกษาผลกระทบของการจัดการการสื่อสารต่อการยึดเหนี่ยวของสังคม ในระดับส่วนบุคคล กลุ่ม และสังคม โดยใช้หลักการการเชื่อมต่อระหว่างการจัดการการสื่อสารและการยึดเหนี่ยวทางสังคม การรวมกันเป็นกลุ่ม โดยใช้ทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำ การ และเทคนิคภาพเหมือนจริงเกี่ยวกับการวิเคราะห์

Verna Allee (2008 : Abstract) ทำการศึกษา เรื่อง Value Network Analysis and Value Conversion of Tangible and Intangible Assets โดยมีจุดประสงค์เพื่อจัดเตรียมตัวอย่างและรายละเอียดทางเทคนิคสำหรับการวิเคราะห์เครือข่ายเชิงคุณค่า ของการแปลงและใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินที่สัมผัสไม่ได้ โดยการวิเคราะห์เครือข่ายด้วยโปรแกรมที่พัฒนาขึ้นในปี 1993 และปรับปรุงในปี 1997 สำหรับการจัดการทรัพย์สินสัมผัสไม่ได้ ทำการทดสอบกลุ่มตัวอย่างที่เป็นราคาไปจนถึงเว็บธุรกิจ และหน่วยงานเศรษฐศาสตร์อื่นๆ

Helle Neergaard, Eleanor Shaw และ Sara Carter (2005 : Abstract) ทำการศึกษา เรื่อง The Impact of Gender, Social Capital and Networks on Business Ownership: A Research Agenda โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของเพศภาวะ ทุนทางสังคมและเครือข่ายของ เจ้าของธุรกิจ โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางสังคม โดยใช้ทฤษฎีเครือข่ายในการสร้างตัวแบบ

จะเห็นว่าแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ได้ถูกนำมาใช้ในการศึกษาที่หลากหลายสาขา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญและสถานภาพองค์ความรู้ของแนวคิดนี้ว่ามีอิทธิพลต่อวงการศึกษามากเฉพาะแต่ในวงการสังคมวิทยาเท่านั้น แต่ได้แผ่ขยายอิทธิพลออกไปในแทบทุกเวทีวิชาการเลยทีเดียว

สรุป (Conclusion)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network Concept) มีพัฒนาการมาจากพื้นฐานของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) โดยมีหลักการที่ว่า ในเครือข่ายสังคมจะประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ตามบทบาทหรือหน้าที่ของแต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนนั้นมิได้มีเพียงบทบาทเดียว หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน บุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวังในสังคม หรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ ในปัจจุบันสถานภาพองค์ความรู้ของแนวคิดนี้ได้ถูกใช้ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม การสร้างตัวตนของเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเชิงบูรณาการ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการวิเคราะห์เครือข่ายสังคม จะช่วยให้เราเข้าใจถึงความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal Group) องค์กรทางสังคม (Social Organization) และโครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว สามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลได้ แต่ในปัจจุบันความรู้เกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม และการวิเคราะห์เครือข่ายสังคมในประเทศไทยยังคงอยู่ในวงจำกัด ยังมีได้นำเอาวิธีการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมมาใช้อธิบายพฤติกรรมต่างๆทางสังคมเท่าที่ควร ทำให้ขาดความเข้าใจถึงกระบวนการต่างๆ อีกมากที่เกิดขึ้นในสังคม ดังนั้น หากเข้าใจวิธีการศึกษาวิเคราะห์เครือข่ายสังคมแล้ว เราสามารถที่จะนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมได้ โดยเฉพาะแต่พฤติกรรมทางด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นพฤติกรรมทุกด้านที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น การศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายของแรงงานชายถิ่นข้ามชาติ การศึกษาอิทธิพลของเครือข่ายชุมชนที่มีผลต่อการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง (Reference)

ภาษาไทย

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ : บริษัท ชัคเชสมีเดีย จำกัด.

เกษมศานต์ ชัยศิลป์. (2548). การพัฒนาเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

จิราลักษณ์ จงสถิตมันน์. (2549). สังคมสงเคราะห์กลุ่มชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นฤมล นิราทร. (2543). การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. กรุงเทพฯ : โครงการระหว่างประเทศว่าด้วยการจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก.

ประชาสรรค์ แสนภักดี. (2549). การจัดการความรู้ของเครือข่ายทางสังคมเพื่อการคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. (2546). สื่อสารกับสังคมเครือข่าย. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. (2547). เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

ศิริพงษ์ บุญฤกษ์. (2544). การศึกษาเครือข่ายทางสังคมในกิจกรรมการทอดผ้าป่าของสังคมนิสิยาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุเทพ สุนทรเกตุช. (2540). ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย. เชียงใหม่ : บริษัท สำนักพิมพ์ ไกลบอลวิชั่น จำกัด.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2550). ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Allee, Verna. (2008). Value Network Analysis and Value Conversion of Tangible and Intangible Assets. Journal of Intellectual Capital Intellectual Capital, Vol. 9 No. 1, (p.5-24).

Boissevain, Jeremy. (1974). Friends of Friends : Network, Manipulators and Coalitions. Oxford : Basil Blackwell.

Borgatta, Edgar F. ; and Borgatta, Marie. (1992). Encyclopedia of Sociology. (Volume 4 : S-Z Index). New York : Macmillan Publishing Company.

Bruce, Steve ; and Yearley, Steven. (2006). The SAGE Dictionary of Sociology. London : SAGE Publication Ltd.

Emerson, Richard. (1976). Social Exchange Theory. Available : <http://www.Annual reviews.org/aronline>

Ethier, Jason. (2006). Current Research in Social Network Theory. Available : <http://www.ccs.neu.edu/home/perrolle/archive/Ethier-SocialNetworks.html>

Kilduff, Martin ; and Tsai, Wenpin. (2003). Social Networks and Organizations. London : SAGE Publication Ltd.

Neergaard, Helle; Shaw, Eleanor; and Carter, Sara. (2005). The Impact of Gender, Social Capital and Networks on Business Ownership: A Research Agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, Vol. 11 No. 5, (p.338-357).

Nohria, Nitin ; and Eccles, Robert G. (1992). *Networks and Organizations : Structure, Form and Action*. Boston : Harvard Business School Press.

Parker, John ; Mars, Leonard ; Ransome, Paul ; and Stanworth, Hilary. (2003). *Social Theory : A Basic Tool Kit*. New York : Palgrave Macmillan.

Ritzer, George. (2003). *Contemporary Sociological Theory and Its Classical Roots : The Basics*. New York : McGraw-Hill, Inc.

Ritzer, George. (1992). *Contemporary Sociological Theory*. 3rd ed. New York : McGraw-Hill, Inc.

Turner, Jonathan H. (1994). *Sociology : Concept and User*. New York : McGraw-Hill, Inc.

Turner, Jonathan H. (2003). *The Structure of Sociological Theory*. 7th ed. Belmont California : Wadsworth.

Verhoeven, Piet. (2008). Who's in and who's out? Studying the Effects of Communication Management on Social Cohesion. *Journal of Communication Management*, Vol. 12 No. 2, (p.124-135).

Website

http://en.wikipedia.org/wiki/Exchange_theory

http://en.wikipedia.org/wiki/George_Caspar_Homans

http://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Blau

http://en.wikipedia.org/wiki/Social_network

<http://rirs3.royin.go.th/>

<http://www.annualreviews.org/aronline>

<http://www.ccs.neu.edu/home/perrolle/archive/Ethier-SocialNetworks.html>

<http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-exchangetheory.html>

<http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-network.html>

<http://www.socialnetworktheory.com/>

<http://www.sociosite.net/topics/texts/homans.php>

